

Den juridiske forskers gennemslagskraft – i samtid og eftertid

MADS BRYDE ANDERSEN*

1. Emnet

Modtageren af dette festskrift, professor, jur.dr. Jan Kleineman, kendes både som en betydningsfuld retsvidenskabsmand og som en stor personlighed. Gennem en lang forskerkarriere har han sat fokus på en mangfoldighed af formueretlige emner i sine retsvidenskabelige bidrag, hvor hans evne til at fokusere på spørgsmål af bred interesse for både teori og praksis har gjort ham til en markant stemme.

Læseren møder i Kleineman en akademiker, der brænder for sit emne. Samme passion mærkes også i retsvidenskabelige debatter, som han ofte involverer sig i under konferencer og seminarer. Hans indlæg er altid prægnante og tankevækkende.

Kleineman har også spillet en rolle for den retspolitiske udvikling. Da den svenske regering i 2008 anmodede Nordisk Embedsmandskomite om en ekspertudredning om konsekvenserne af at fjerne det forbehold mod implementeringen af CISG kapitel II, som de nordiske lande i sin tid tog ved deres tiltræden af CISG, blev Jan Kleineman udpeget. Resultatet foreligger ved rapporten »Avtalslutande vid internationella köp av varor« (TemaNord 2009:507), som førte til lovændringer i de enkelte nordiske lande.¹

Også i det akademiske miljø er Kleineman kendt som igangsætter. Det oplevede omverdenen, da Stockholm Centre for Commercial Law blev skabt ved årtusindskiftet. Dette center er i dag et formueretligt omdrejningspunkt i Norden, hvorfra forskning af stor praktisk og teoretisk betydning udgår. Talrige er også de mindeværdige seminarer med tilhørende sociale begivenheder og networking, som centret har været vært for – typisk med Jan for bordenden som den generøse vært.

* Professor, dr.jur., Københavns Universitet.

¹ Forløbet om rapportens udarbejdelse har Jan beskrevet i artiklen "The New Nordic Approach to CISG Part II: Pragmatism Wins the Day?" trykt i Joseph Lookofsky & Mads Bryde Andersen (eds.): *The CISG Convention and Domestic Contract Law: Harmony, Cross-Inspiration, or Discord?* (2014), s. 21 ff.

Dermed er Jan Kleineman et eksempel på, hvordan en retsvidenskabelig forsker ikke kun gør sig gældende igennem sin videnskabelige produktion, men også retspolitisk og i det akademiske miljø.

Hvordan og under hvilke forskelligartede vilkår dette kan og bør ske, er emnet for de følgende bemærkninger.

Emnet kan være penibelt, hvis det drøftes med sigte på nulevende forskere, som dermed let kan blive genstand for en slags kritik eller ros. Men også andre hensyn taler for at lade eftertiden vurdere effekten af den enkeltes indsats. Man ser nu engang et livsværk klarere på afstand. Derfor har jeg valgt at anlægge et historisk perspektiv, der fokuserer på udvalgte formueretlige personligheder. Den slags refleksioner kan måske give anledning til overvejelser hos den enkelte forsker om, hvordan man vil prioritere sin indsats.

Først ser jeg på de *retsdogmatiske* spor, forskeren sætter sig ved at udrede og påvirke indholdet af gældende ret på en måde, der skaber accept. Dernæst foretager jeg nogle nedslag i, hvordan udvalgte (primært formueretlige) universitetsjurister gennem tiderne har påvirket *retspolitiske* valg i samfundet. Og til sidst ser jeg på, hvordan retsvidenskabelige forskere kan være med til at stimulere de faglige, videnskabelige og læringsmæssige miljøer, der skaber grundlag for undervisning og forskning, og som rekrutterer fremtidens juridiske talent.

Der kunne være valgt mange andre indfaldsvinkler end disse. Universitetsjurister, der nyder stor anerkendelse, vil normalt blive involveret i en række andre gøremål, f.eks. i forbindelse med deltagelse i eller formandskab for bestyrelser i private og offentlige institutioner, som voldgiftsdommere (og periodevis også, som dommere) og som advokater.² Enkelte virker tilmed som skønlitterære forfattere ved siden af universitetsgerningen.³ Pladsen tillader ikke nærmere studier af disse forskelligartede relationer.

2. Historisk tilbageblik med eksemplet Ørsted

Leder man historisk efter juridiske personligheder med gennemslagskraft, falder blikket naturligt på danskeren Anders Sandøe Ørsted (1778–1860).

² I Niels Fenger m.fl. (red.): Festskrift til Erik Werlauff (2012), s. 11 ff., har jeg drøftet de retlige og etiske spørgsmål, der gør sig gældende, når universitetsjurister også bedriver advokatvirksomhed.

³ To markante eksempler på juridiske professorer, der også har udgivet et stort antal skønlitterære værker, er svenskeren Stig Strömholm, hvis store historiske romantrilogi bl.a. foreligger på dansk, og nordmanden Jon Bing, som var slået igennem som skønlitterær forfatter inden for science fiction-genren (og fortsat kendes sådan blandt læsere i denne genre), inden han indledte sin universitetskarriere. Fra Danmark kan nævnes Jørgen Matthiassen, W.E. von Eyben og Jens Ewald.

Der findes næppe nogen jurist, der haft større indflydelse på dansk retsudvikling end ham. Ørsted gjorde sig gældende som både *embedsmand* under enevælden (herunder i 1842–1848 som generalprokurator), som juridisk *forfatter* af et utal af værker, som fortsat citeres, som *dommer* og senere højesteretsdommer, som lovgiver (herunder som koncipist af Danmarks første strafferetlige love og medlem af den grundlovgivende forsamling) og ikke mindst som *folkevalgt* og tilmed *regeringsleder* (som premierminister i årene 1853–54).

Ingen senere jurist har haft en lignende indflydelse som Ørsted på alle disse områder. Ørsted er dermed et velegnet billede på, *hvor* forskelligt en jurist kan gøre sig gældende.

Allerede i sine unge år begyndte Ørsted at skrive. Som 20-årig besvarede han universitetets prisspørgsmål med en moralfilosofisk afhandling "Over Sammenhængen mellem Dydelærens og Retslærens Princip I–II". Den udkom i 1798. Sine juridiske arbejder udviklede Ørsted gennem omfattende studier af udenlandsk ret (alle i øvrigt gennemført fra biblioteket i København) med inddragelse af den moralfilosofiske tænkning, som han havde arbejdet med i sit tidlige forfatterskab.⁴ En gennemgående karakteristik ved hans forfatterskab var en stor forståelse af retslivets praktiske problemer.

Denne forståelse fandt Ørsted i sit mangfoldige praktiske arbejde som jurist. I en kort periode virkede han som retsassessor. Senere blev han dommer i Højesteret (1810–1813). Herefter virkede han som embedsmand i enevældens sidste år frem til 1848. Sine sidste år var han primært aktiv med retspolitisk arbejde som kongens tro tjener.

I dag består en stor del af de centrale embedsmandsopgaver i at rådgive ministrene om deres betjening af de folkevalgte. Sådan var det ikke under enevælden. Kongen havde jo ingen folkevalgte at forholde sig til. Det var dog ikke småsager, den danske statsmagt dengang stod med. F.eks. medførte Danmarks statsbankerot i 1813 en pengereform, hvis retlige rammer skulle lægges fast. Norges løsrivelse i 1814 måtte også nødvendigvis kræve en omarbejdning af statsadministrationen. En højt placeret embedsmand som Ørsted har haft nok at se til.

Den enevældige statsform stillede krav til kvaliteten af embedsværkets bistand. Lovgivningen og beslutningerne skulle jo stå deres prøve i praksis. Men embedsmanden var i sagens natur nødt til at agere i overensstemmelse med kongemagtens ønsker, da embedsværkets gennemslagskraft jo alene kunne opnås igennem kongemagten.

At dette var kimen til interessekonflikter, oplevede Ørsted flere gange, fordi hans forfatterskab udfoldede sig sideløbende med embedsmandskarrieren. Konflikten blev sat på spidsen i 1826, efter at Ørsted i flere indlæg i

⁴ Om Ørsted som moralfilosof, se Sverre Blandhol: Nordisk Rettspragmatisme – Savigny, Ørsted og Schweigaard om vitenskap og metode (2005), s. 150 ff.

den retspolitiske debat i Danmark og Tyskland havde fremført synspunkter, som bød kongen imod. Stillet over for et ultimatum fra kongen måtte Ørsted indstille sin forfattervirksomhed. Han fik adgang til at færdiggøre nogle igangværende arbejder, herunder det senere så citerede fembindsværk "Haandbog over den Danske og Norske Lovkyndighed" (udgivet i årene 1822–1832). I 1830 trådte han tilbage som redaktør for Juridisk Tidsskrift. Herefter fokuserede Ørsted sit virke som embedsmand, folkevalgt og på et tidspunkt, som sagt, regeringsleder.⁵

Dilemmaet mellem på den ene side at være forfatter (og meningsdanner) og på den anden side at skulle udføre en rolle i det politiske system er velkendt i dag. At kun de færreste universitetsfolk i dag deltager i politiske debatter kan skyldes flere forhold. Almindelige prioriteringer spiller ind. Hertil kommer ubehaget ved at blive misforstået på en måde, der kræver efterfølgende præciseringer og gendrivninger – og besværet herved! Også frykten for de reaktioner, som markante synspunkter måtte give anledning til, kan spille ind.

Tidligere (helt frem til begyndelsen af 1990'erne) blev danske universitetsprofessorer ansat som kongeligt udnævnte tjenestemænd med heraf følgende sikkerhed mod afskedigelse. Det skabte en ansættelsesmæssig tryghed mod politiske reaktioner. Sådan er det ikke mere. Ikke alene ansættes professorer nu på almindelige opsigelsesvilkår. En stor del af deres forskning forventes realiseret gennem ekstern finansiering hos private og offentlige fonde, hvor et prædikat som "kontroversiel" eller måske ligefrem "politisk ukorrekt" kan forringe chancerne for støtte.

Ørsted opnåede aldrig universitetsansættelse og fik dermed ikke mulighed for også at gøre sig gældende i universitetsmiljøet. Måles han på den tredje af de parametre, som diskuteres i dette bidrag, kommer han derfor til kort: Selv om hans tanker fik betydelig indflydelse på eftertidens teoretikere, f.eks. for Carl Goos (1835–1917), opstod der ingen "Ørsted-skole" i snæver akademisk forstand i kølvandet på hans virke. Bredden i Ørsteds forfatterskab gjorde det vanskeligt for enkelte profiler i eftertiden at tage over. Dermed illustrerer Ørsteds eksempel, hvor mange strenge en jurist egentlig har at spille på for at slå igennem med sine tanker og synspunkter om samfundets og retsordenens indretning.

⁵ Forløbet er levende beskrevet af Jens Ewald i kapitlet: "Anders Sandøe Ørsted – retsvidenskaben og romantikken", trykt i Høiris m.fl. (red.): Romantikens verden: Natur, menneske, samfund, kunst og kultur (2008), s. 331–339.

3. Den retsdogmatiske gennemslagskraft

Jeg vender mig nu til det første – og væsentligste – af de delspørgsmål, som må formodes at udtrykke en forskers gennemslagskraft, nemlig evnen til at påvirke retsopfattelsen inden for de områder, forskeren behandler.

Sætter man i perioden efter Ørsted fokus på formueretten, springer to danskere i øjnene: Julius Lassen (1847–1923) og Henry Ussing (1886–1954).⁶ Ingen af dem havde et virkefelt og en slagkraft, der kunne måle sig med Ørsteds. Alligevel fik deres bidrag stor betydning for udviklingen af aftale- og obligationsretten i Danmark, og til dels også i Norden.

Ligesom Ørsted havde Julius Lassen en embedsmandsbaggrund, om end længe efter enevældens afslutning. Straks efter sin juridiske embedseksamen i 1871 blev han ansat i Justitsministeriet. Her virkede han frem til 1880, hvor han blev ansat som professor ved Københavns Universitet. I 1883 udsendte han en "Kort Fremstilling af den danske Obligationsret", der byggede videre på de tanker, som hans forgængere Carl Goos, Andreas Aagesen og A.C. Evaldsen havde formuleret i deres skrifter og forelæsninger. Årene herefter formede sig som en stadig mere indgående undersøgelse af obligationsrettens problemer i alle dens mangfoldige afskygninger.

Gennem hele sin karriere arbejdede Lassen med obligations- og aftaleret. Hans indgående studier af bl.a. tysk ret førte til udgivelsen af "Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del", som udkom i sin første udgave i 1892 og i sin sidste udgave (efter at Lassen havde fratrukket sit professorat) i 1917–1920. Værket favnede i sin første udgaver også aftaleretten. Senere, efterhånden som opgaven voksede, blev enkelte dele af den skilt ud i særskilte monografier. Den specielle del blev udskilt i 1897 og blev efter Lassens død videreført af Ussing, senest med en 4. udgave i 1931.

Ligesom Ørsted var Lassen fokuseret på det praktiske retslivs problemer og på de praktiske hensyn, der påvirker udfaldet af enkelte retsspørgsmål. At Lassen gik til opgaven med en embedsmands ydmyghed over for retskildematerialet, vidner hans afskedsord i U 1918B, s. 17 om. Her skriver han bl.a.:

"Som sagt, jeg søgte at løse Opgaven saa objektivt historisk som muligt, og at holde mig selv tilbage. Og det ærgrede mig undertiden, naar juridiske Forfattere, der omtalte mit Arbejde, talte om hvad "Jul. Lassen mener"; jeg saa hellere, at de talte om, hvad jeg havde oplyst om gældende dansk Ret. Men helt holde mig tilbage kunde jeg naturligvis ikke. Der var selvfølgelig Huller i det fundne Stof.

Her maatte jeg udfylde, men jeg søgte stedse at foretage denne Udfyldning i Konsekvens med det fundne. Undertiden viste der sig i fundne Retssætninger bristende Logik

⁶ Den formueretlige teoris udviklingshistorie i den nævnte periode er i øvrigt beskrevet hos Ditlev Tamm: *Retsvidenskaben i Danmark* (1991), s. 186 ff., og hos Lars Bjørne: *Realism och skandinavisk realism – Den nordiska rättsvetenskapens historia Del IV (1911–1950)* (2007), s. 45 ff.

og Inkonsekvenser. Her maatte jeg søge at udjævne. Og navnlig maatte jeg gøre min egen Opfattelse gældende paa Punkter, hvor det, der anerkendtes som gældende Ret, forekom mig uretsindigt, forekom mig at føre ind paa Retsafgørelser, som en retsindig Dommer maatte kvie sig ved at træffe. Der maatte jeg tage fat og enten søge at oplyse om, at Lovgivningen var misforstaaet, eller trænge paa med Krav om Retsforandring.”

I sit arbejde minder Lassen på mange måder om svenskeren Tore Almén (1871–1919), som Lassen samarbejdede med i den nordiske lovkommission, der frembragte de fællesnordiske købe- og aftalelove. Også Almén havde udelukkende arbejdet som forsker. Med sin kommentar til Lagen om köp och byte av lös egendom (1906–08) udviklede han en række selvstændige ræsonnementer, som ofte er citeret i eftertiden. Dermed skabte han et blivende værk, der blev holdt vedlige af senere forfattere.⁷

Denne form for retsdogmatik, der udviklede sine resultater efter grundige analyser af enkelttilfælde, kom også til at præge Julius Lassens efterfølger i obligationsretsprofessoratet, Henry Ussing. Hvor Lassen indledte sin juridiske karriere som embedsmand, var Ussing gennem hele sit professionelle liv akademiker. Umiddelbart efter sin juridiske embedseksamen i 1910 foretog han flere års studierejser med ophold i München, Paris og Oxford. Han disputerede med afhandlingen ”Skyld og Skade – Bør Erstatningspligt udenfor Kontraktforhold være betinget af Culpa?” (1914), hvor han udviklede nogle af de tanker om ansvaret for ”farlig bedrift”, der senere ledte frem til det skærpede (og måske objektive) ansvar, der senere udviklede sig om erstatning for skader forvoldt ved udgravninger og materialefejl, og senere i produktansvaret.

Til brug for den bedømmelse, som gjorde ham til docent, og som senere indsatte ham i Julius Lassens professorat, indleverede Ussing afhandlingen ”Bristede Forudsætninger. Bidrag til Læren om formueretlige Tilsagn” (1918), hvor han med udgangspunkt i tidligere teori om forudsætningsmangler (Windscheid og Ernst Møller) lagde grundstenen til den lære om bristede forudsætninger, der siden har fæstnet sig i dansk ret. Siden fulgte betydelige monografier om ”Aftaler på formuerettens område” (3. udg., 1950), ”Kaution” (1928), ”Køb” (4. udgave ved A. Vinding Kruse, 1967) og ”Erstatningsret” (1937, genoptrykt med enkelte ændringer i 1946 og i 1962) samt ”Enkelte Kontrakter” (2. udg. 1946). Hertil kom en kommentar fra 1938 (sammen med C.C. Dybdal) til de gældsbrevslove, hvis forberedelse Ussing også havde deltaget aktivt i.

At Ussing ikke, modsat Lassen, var ”opdraget” som embedsmand, kan forklare hans større villighed til, navnlig i afhandlingerne ”Bristede Forud-

⁷ Alméns liv og værk er skildret af Anders Knutsson i SvJT 2019, s. 191 ff., som indledningsartiklen på et særnummer, der er helliget 100-året for Alméns alt for tidlige død som følge af den spanske syge den 14. marts 1919.

sætninger” og ”Skyld og Skade”, at fremlægge nye synspunkter, som ikke nødvendigvis havde støtte i lovgivning eller retspraksis.

Ussings største betydning for udviklingen af den almindelige obligationsret er utvivlsomt fremstillingen af Obligationsrettens almindelig del, som Ussing udsendte i sin første udgave i 1937.⁸ Gennemslagskraften skyldtes for det første værkets bredde: Alle dele af obligationsretten var dækket, med relevante henvisninger til offentligretlig lovgivning mv. For det andet videreførte Ussing Lassen grundige stil, hvor alle temaer blev behandlet i detaljer med henvisninger til relevant praksis og litteratur og relevant kritik. Hvor Lassen lagde hovedindsatsen i sin almindelige fremstilling, skrev Ussing også et stort antal tidsskriftsartikler – ligesom han i 26 år (fra 1920–1945) redigerede den litterære afdeling af Ugeskrift for Retsvæsen.

Denne stil har formentlig efterladt et lidt tørt og embedsmandsagtigt skær over både Lassen og Ussing. I Ussings tid stod denne stil navnlig i kontrast til den, som tidens anden store danske formueretsprofessor, Frederik Vinding Kruse, førte sig frem med. Hvor Ussing varetog obligationsretten, havde Frederik Vinding Kruse ansvaret for tingsretten (som han foretrak at kalde ”ejendomsretten”), men med et helt andet greb, der byggede på en ambition om at integrere retsvidenskaben med andre samfundsvidenskaber, herunder nationaløkonomien.⁹ Vinding Kruse er levende skildret i Jens Evalds biografi fra 2005 som en farverig skikkelse, der ikke alene gjorde sig gældende i et stort forfatterskab, men som løbende deltog i tidens debatter om tilmed meget politiske og kontroversielle emner.

Et ofte forekommende karaktertræk ved Frederik Vinding Kruse og andre fra hans samtid (herunder ikke mindst statsretsprofessoren og retsfilosoffen Alf Ross) var deres hyppige deltagelse i det, som Jens Evald i U 2017B, s. 15 ff., har betegnet som polemikker og fejder. Både Lassen og Ussing kunne være skarpe i pennen, men de har aldrig involveret sig i længere litterære fejder – end ikke i perioden fra slutningen af 1920’erne til 1960’erne, der ifølge Evald var ”fejdernes guldalder”.¹⁰ I dag er fejder og polemikker blevet færre, ligesom tonen – som Evald med rette anfører – er blevet mindre personlig og uforsonlig.

For eftertiden vil den slags fejder med stor sandsynlighed være glemt af alle andre end deltagerne (som for længst er gået bort), og måske deres

⁸ Værkets seneste 3. udgave fra Ussings egen hånd udkom i 1946. Efter Ussings død i 1954 er den revideret i en 4. udgave af Anders Vinding Kruse i 1961 (genoptrykt i 1967).

⁹ Se hertil Lars Björne: Realism och skandinavisk realism – Den nordiska rättsvetenskapens historia Del IV (1911–1950) (2007), s. 47 f.

¹⁰ I U 1920B, s. 385 ff., tog Ussing f.eks. meget skarpt til genmæle over for N.H. Bache, der i en ”fornøjelig” artikel i U 1920B, s. 321 ff., havde ”kaldt til Kamp mod den moderne erstatningslære”. Bl.a. indrømmer Ussing Bache ham, ”at han har taget Erstatningsbrillerne af, men det forekommer mig, at han havde gjort klogt i at forsyne sig med Briller for Nær-synethed.” Lassen havde en ganske skarp anmeldelse af Ernst Møllers ”Forudsætninger” i TfR 1995, s. 292 ff., som Møller stiltfærdigt replicerede på i U 1896B, s. 1039 ff.

efterkommere. Næppe mange af bidragene til den slags fejder har givet langsigtet gennemslagskraft. Stor betydning har derimod de værker haft, som de store forfattere flittigt, udgave efter udgave, har holdt ved lige i takt med retsudviklingen. Hvor samtiden nok har set de stridbare universitetslærere som skarpe og måske ligefrem underholdende ”profiler”, bl.a. når de har meldt sig med politiske synspunkter i den offentlige debat, har forfatterne til de store og løbende vedligeholdte monografier ikke trådt frem med samme tydelighed i samtiden. De har derimod vist deres værdi for eftertiden.

Et tilsvarende eksempel herpå er svenskeren Jan Hellner (1917–2002), der gennem en lang karriere ved Stockholms Universitet blev forfatter til et stort antal formueretlige monografier. Blandt hans mest kendte monografier er ”Speciell avtalsrätt I Köprätt” (der senere blev overtaget af Jan Ramberg) och ”Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt” (senere opdelt i to hæfter om ”Särskilda avtal” og ”Allmänna ämnen”, der senere er genudgivet af Richard Hager og Annina Persson) og ”Skadeståndsrätt” (senere udgivet af Marcus Radetzki). Lærebogen ”Försäkringsrätt” (1965) er aldrig revideret, men læses og citeres fortsat.

Man kan nu spørge, hvilken betydning det har haft for den videnskabelige udvikling, at enkelte forskere har udviklet særlige teorier, der har budt på forklaringer på grundlæggende sammenhænge i retssystemet? Spørgsmålet kan i sagens natur kun besvares med sigte på den enkelte teori mv., som nu f.eks. Ussings teorier om farlig bedrift eller bristede forudsætninger. Selv om senere teori og praksis ikke kan siges at have taget disse teorier til sig, har de formentlig haft nogen betydning for den *argumentation*, der har udviklet sig og for retspraksis om skader ved udgravninger og materialefejl.¹¹

Anderledes prægnant har betydningen af Ussings fremstilling af obligationsrettens almindelige del været. Om den er det vistnok sagt (jeg har desværre ikke kunnet identificere kilden), at den danske Højesteret ikke kunne finde på at afsige dom i strid med en fodnote hos Ussing! Denne anerkendelse kan dog nok så meget skyldes den anerkendelse af Ussings person, som gradvis opstod i takt med hans gennemslagskraft som forfatter af de mange formueretlige monografier og hans virke på talrige andre områder.

I det hele taget har den anerkendelse, der hersker om den enkelte juridiske forfatters *dømmekraft*, utvivlsomt stor betydning for forfatterens *gennemslagskraft*. Dette træk præger bl.a. Ørsteds forfatterskab,¹² og samme mekanisme kunne tidligere aflæses i domsnoterne til Højesterets domme i

¹¹ Se som eksempler U 1957.109 H (ansvar for materialefejl) og U 1968.84 H (ansvar for udgravning).

¹² Se herved Bertil A. Frosell: Ørsted om dømmekraften, TfR 1999, s. 408 ff.

Ugeskrift for Retsvæsen, der navnlig tidligere primært havde henvisninger til værker skrevet af fremtrædende forfattere.¹³

Fjerner man blikket fra de store teoretikere, kan der i hvert fald peges på talrige andre videnskabelige afhandlinger med gennemtænkte nye tanker og perspektiver, som er gået i glemmebogen, i takt med at deres forfattere er det. Retsdogmatisk teori viser sin nytte og – hvis man tør bruge det ord om juridiske antagelser – sin ”sandhedsværdi”, når den skal stå sin prøve i de tankegange, der først senere skal lægges til grund i teori og praksis. Hertil kræves ikke kun kendskab til teorien, men også en villighed til at åbne sig for de tanker heri, som måske ikke umiddelbart lå for. Det kan kræve gentagne forsøg – og en vis form for ”markedsføring”.

4. Den retspolitiske betydning

Jurister har altid haft betydning som aktører i det politiske system. Blandt de akademiske uddannelser, som regeringschefer oftest har haft, kommer juristerne ind på en delt førsteplads sammen med økonomerne. Ørsted var Danmarks tredje statsminister. Også de to tidligere (Adam Wilhelm Moltke og Christian Albrecht Bluhme) og efterfølgeren (Peter Georg Bang) var jurister.¹⁴

Som jeg har berørt i TfR 2020, s. 39 ff.,¹⁵ spillede juridiske professorer en langt mere aktiv rolle i det politiske system i slutningen af 1800-tallet end i dag. Talrige såkaldte ”professorpolitikere”¹⁶ begrænsede sig ikke til at arbejde retspolitisk ”fra skrivebordet”. De tog et politisk ansvar, enten som ministre eller folkevalgte i et samfund, hvor der ikke fandtes et beredskab af eksperter i og omkring den offentlige forvaltning, som man kunne trække på. To af disse professorer opnåede endog at blive statsministre, nemlig den førnævnte Peter Georg Bang (1854–56) og Johan Henrik Deuntzer (1901–1905).

At datidens juridiske professorer markerede sig så stærkt politisk, var naturligt i perioden efter grundlovens givelse, hvor den folkevalgte lovgiver

¹³ Som anført af Lene Pagter Kristensen i Per Magid m. fl. (red.): Højesteret – 350 år (2011), s. 174 f., udarbejdes domsnoterne til domme i UfR af en af de to højesteretsdommere, der virker som domsredaktører ved UfR, på grundlag af forslag fra den førstvoterende dommer i sagen.

¹⁴ En fuldstændig liste over Danmarks statsministre siden grundloven af 1848 kan ses på <https://www.stm.dk/statsministeren/statsministre-siden-1848/>.

¹⁵ Se s. 61, note 43.

¹⁶ Se hertil Lars Björne: ”Den Konstruktive Riktningen. Den nordiske rättsvetenskapens historia Del III 1871–1910” (2002), s. 18 f., og samme: ”Realism och skandinavisk realism. Den nordiske rättsvetenskapens historia Del IV 1911–1950” (1998), s. 22.

forståeligt meldte sig med lovkrav.¹⁷ På formuerettens område udmøntede disse lovkrav sig bl.a. i en stærk lovgivningsaktivitet i slutningen af 1800-tallet og frem til mellemkrigsårene, hvor vi bl.a. fik fællesnordiske love om køb, afbetaling, aftaler, kommission og gældsbreve. En række universitetsprofessorer, herunder både Lassen og Ussing, deltog aktivt i disse lovgivningsaktiviteter.

Som jeg bl.a. har påpeget i TfR 2020, s. 39 ff.,¹⁸ spiller universitetsjurister i dag forholdsvis sjældent en rolle i dansk politik. Ekspertisen forventes at være til rådighed i de ministerier og styrelser, hvorfra man efter behov kan rekvirere bistand fra universitetsverdenen til særlige opgaver, f.eks. til sagkyndige udvalg og kommissioner. Dermed er universitetsjuristernes retspolitiske betydning ændret fra tidligere at udgøre en del af selve den retspolitiske debat til nu at yde mere teknisk bistand ved afklaring af lovgivningsbehov og koncipering af lovgivning. En sådan bistand forudsætter dog, at de centrale myndigheder melder sig med behov, f.eks. om deltagelse i sagkyndige udvalg eller – som i Jan Kleinemans tilfælde – som eneudreder.

Trods sin lidt embedsmandsagtige stil gjorde også Lassen sig lejlighedsvis gældende med retspolitiske synspunkter. Kendt er den såkaldte ”kodifikationstale”, som han holdt på Københavns Universitet i 1899, og som argumenterede for, at man burde udarbejde en ny formueretlig lovbog efter tysk forbillede.¹⁹ Endnu mere kendt er Lassens rolle som det danske medlem af den kommission, der udarbejdede udkastet til den fællesnordiske aftalelov af 1917 og inden da, købeloven af 1906.

For den retspolitiske gennemslagskraft har det altid været afgørende, hvilke ekspert- eller udredningsopdrag, den enkelte universitetsprofessor har modtaget – navnlig i rollen som eneudreder eller formand for sagkyndige udvalg og kommissioner. Denne rolle indtog også Henry Ussing i flere tilfælde. Størst betydning fik han som formand for den kommission, der i 1934 skrev det ”Udkast til Lov om Gældsbreve med tilhørende Bemærkning”, som i et nordisk samarbejde fremlagde forslaget til de nordiske gældsbrevslove. Senere blev han i et tilsvarende nordisk samarbejde den danske eneudreder for en ”Betænkning om Nordisk Lovgivning om Erstatningsansvar” (1950), hvis forslag dog aldrig blev gennemført.

Danskeren Mogens Kocktvedgaard (1933–2003) spillede en tilsvarende rolle for udviklingen af den moderne ophavsret i kraft af sit formandskab for det udvalg, der moderniserede den danske ophavsretslov 1980’erne og 1990’erne. I dag nedsættes sådanne kommissioner forholdsvis sjældent. På mange områder hersker vel en forventning om, at formueretlig harmonisering enten er unødvendig (fordi parterne selv aftaler sig til rette) eller

¹⁷ Se hertil min artikel a.st. i TfR 2020, s. 39 ff., navnlig s. 61, note 43.

¹⁸ Se navnlig s. 68 med note 57.

¹⁹ Talen blev straks bragt i den danske avis Berlingske Tidende og er siden genoptrykt i Frantz Dahl (red.): ”Jul. Lassen – Udvalgte Afhandlinger” (1924), s. 11 ff.

nytteløs (fordi EU-samarbejdet ofte alligevel pålægger medlemsstaterne at vedtage særløsninger). Derfor har nutidens professorer noget vanskeligere ved at gøre sig gældende i sådanne retspolitiske projekter.

Derfor kan det være værd at fremhæve det arbejde, som talrige formueretsforskere siden 1990'erne har udført på tværs af landegrænser for at sætte ord på formuerettens uskrevne regler. Efter forbillede fra de amerikanske "Restatements" har forskellige fora gjort sig gældende, herunder det internationale, men italiensk baserede, institut Unidroit, den EU-sponsorerede Study Group on a European Civil Code og Research Group on EC Private Law (også kaldet "the Acquis Group"), det private initiativ Commission on European Contract Law (også kaldet "Lando-kommissionen") og den kreds af nordiske formueretsjurister, der i 2016 udsendte "Restatement of Nordic Contract Law".²⁰ Med deres velbegrundede forslag til genformuleringer af almene uskrevne formueretlige principper har disse formueretsjurister uden tvivl haft større gennemslagskraft, end de ville have haft gennem individuelle litterære bidrag. Da disse bidrag dog var sat i verden for at genfortælle gældende ret, kan de dog strengt taget ikke betegnes som "retspolitiske".

5. Den akademiske betydning

Som antydnet ovenfor har nogle af vore mest betydningsfulde formueretlige forskere gjort deres indflydelse gældende fra skrivebordet som forfattere af store retsvidenskabelige monografier suppleret med enkelte lovforberedende opdrag. Men i et billede af retsvidenskabelig gennemslagskraft er det relevant også at se på den indflydelse, som udfoldes i den juridiske undervisning og gennem opbygningen af de *forskningsmiljøer*, hvori nye tanker udvikles.

Blikket retter sig her mod universiteterne. Ganske vist producerer også praktikere (navnlig advokater, dommere og embedsmænd) løbende litteratur af stor teoretisk værdi. Men de fleste nye tanker og teorier er nu engang udviklet af forskere ved universiteterne.

Universitetsforskningen adskiller sig på flere måder fra den private forskning, som finder sted i virksomheder, i "tænketaanke" og i sektorforskningsinstitutter. Den slags ikke-universitetsforskning kan være nok så kvalificeret og juridisk argumenterende, men den adskiller sig fra universitetsforskningen ved ikke at være tvunget til at arbejde videnskabeligt med en kritisk og objektiv analyse af fakta. Sektorforskningsinstitutter kan

²⁰ Hvor Lando-kommissionen gennemførte sit projekt med en betydelig støtte fra EU-kommissionen, var det nordiske Restatement-projekt i hovedsagen støttet af private fonde.

f.eks. vælge at vinkle deres forskning mod bestemte synspunkter mv. med sigte på bestemte interesser eller mål.²¹ Noget sådant bør ikke forekomme på et universitet, hvor den løbende og kritiske dialog derimod spiller en central rolle. Det gælder både dialogen mellem universitetsforskere – på det enkelte universitet og mellem universiteter – og dialogen mellem lærere og studerende i undervisningen.²² Derfor spiller den enkelte forskers evne til at udvikle universitetsmiljøerne en stor rolle for videnskabens udvikling.

Inden for visse naturvidenskabelige forskningsområder finder man talrige eksempler på, at enkeltpersoner har skabt nye forskningsområder. De miljøer, der opstod omkring naturvidenskabelige pionerer som Albert Einstein og Niels Bohr, var netop koncentreret om disse nøglepersoner. De institutter mv., hvor disse skikkelser i sin tid var aktive, bærer fortsat deres navne.

Tilsvarende kulturer har man set inden for socialvidenskaberne, bl.a. ved den såkaldte Frankfurterskole, der opstod ved Institut für Sozialforschung i Frankfurt am Main med markante skikkelser som Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse og Jürgen Habermas. Det kendetegner disse miljøer, at de har samlede sig om visse politiske ("neomarxistiske") holdninger. Politisk holdningsdannelse har lejlighedsvis skabt kulturer ved danske universiteter, herunder ved Det Retsvidenskabelige Institut B på Københavns Universitet i 1970'erne og 1980'erne, hvor flere forskere gjorde sig gældende på den politiske venstrefløj.²³ Men ingen af disse miljøer kan med rette siges at have dannet "skole" for fremtidig teoridannelse.

Man finder dog også eksempler på, at nøglepersoner i kraft af deres stærke personligheder har skabt forskningsområder omkring sig. Nordmanden Jon Bing (1944–2014) havde i kraft af sin energiske, favnende og generøse personlighed enestående betydning for udviklingen af det retsinformatiske forskningsområde, der udfoldede sig i regi af Institutt for Rettsinformatikk ved Universitetet i Oslo. Ligesom hovedpersonen for dette festskrift var Bing mesterlig til at skaffe ekstern finansiering til sine projekter. Oslo-centeret blev i sine aktive år rammen om et intenst fagligt miljø, der både indbefattede forskellige forskere ved det juridiske fakultet

²¹ Se som eksempel § 2, stk. 1, i lov nr. 553 af 18. juni 2012 om Institut for Menneskerettigheder – Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution, hvorefter instituttet bl.a. "skal fremme og beskytte menneskerettighederne i fredstid og under væbnede konflikter".

²² Ordet "universitet" kommer fra latin: universitas, der betyder helhed eller fælleskab. Sprogbrugen blev udviklet i middelalderen, hvor betegnelsen "universitas magistrorum et scholarium" blev udviklet, dvs. et fællesskab bestående af undervisere og studerende.

²³ Institutets politiske forankring i venstreorienterede ideologier var tydelig, når man kom på besøg i lokalerne i stueetagen i Studiegården. For enden af gangen hang en mandshøj plakat af Vladimir Lenin og på væggen en tingbogsudskrift, der havde nægtet tinglysning af en deklaration om, at ejendommen skulle være "atomvåbenfri". Selv kort før fakultetet i 2017 flyttede til nye lokaler på Amager, kunne man hos en enkelt, ældre, medarbejder finde et billede af Josef Stalin på væggen.

ved Universitetet i Oslo, men også et stort antal tilrejsende. Dette miljø forsvandt stort set med Bings bortgang.

Hvor sådanne centre ikke har etableret sig, har rekrutteringen af forsker-talenterne været koncentreret om de forskningsmæssige nøglepersoner og "ikoner", som i kraft af deres personlighed har haft tiltrækningskraft. Denne betydning skal ikke overses. Juridisk forskning er jo i vid udstrækning resultatet af enkeltpersoners arbejde. Derfor kan sådanne profiler i sig selv få stor betydning for forskningens udvikling. En sådan betydning har svenskeren Jan Hellner givetvis haft for udviklingen af svensk obligations- og erstatningsret. På samme sted er det også relevant at pege på den betydning, danskeren Mogens Koktvedgaard havde for udviklingen af immaterialretten.²⁴

En særskilt betydning for udviklingen af et akademisk miljø har den enkelte professors undervisning. Hvor Ørsted aldrig varetog universitetsundervisning²⁵ og derfor ikke har efterladt sig historisk vidnesbyrd om sin gerning der, har datidens traditioner for undervisning og lærebogsskrivning utvivlsomt haft betydning for det akademiske miljø.²⁶ På dette punkt er udviklingen markant gået til det bedre: I 1830'erne foregik universitetsundervisningen ved, at professorerne og lektorerne dikterede deres såkaldte kollegier. Disse "diktatforelæsninger" var nødvendige, indtil lærebøgerne begyndte at udkomme i slutningen af 1800-tallet.²⁷

I modsætning til Ørsted var både Lassen og Ussing tilknyttet Københavns Universitet gennem hele deres forfatterskab. Deres store arbejde om udgivelsen af Obligationsretten vidner om, at de tog deres undervisningsopgave alvorligt. Lassens undervisningsgerning er skildret i en festskriftsartikel af Franz Dahl,²⁸ der fremhæver, at "hans varme interesse for de Studerende

²⁴ I modsætning til andre af de forfattere, der omtales i denne artikel, begyndte Mogens Koktvedgaard først at skrive lærebøger forholdsvis sent. Den første udgave af hans "Lærebog i immaterialret" udkom i 1988, da Koktvedgaard var 55 år. Lærebogen i konkurrenceret udkom to år senere, i 1990. Begge værker videreføres nu af professorer, der overtog disse to områder.

²⁵ Ørsted underviste derimod fra 1809 på Pastoralseminaret i København.

²⁶ Se nærmere Jens Evald: Frederik Vinding Kruse (2005), s. 49 ff., med henvisninger, og Jørgen Matthiassen: Hans Egede Schack som jurist og politiker – dokumentation og dokumenter (1978), s. 30 ff.

²⁷ At de var trættende for både for lærere og studenter og beskrives levende i bind I af Georg Brandes' erindringer, "Levned I" (1905–1908), s. 108 f., hvor forfatterens tidlige – og tidligt afsluttede – besøg på det juridiske studium kort omtales: "Universitetsforelæsningerne, som de holdtes af Professorerne Aagesen og Gram var forfærdelige; de bestod i en langsom, søvrig Dikteren. En dødelig Kedsomhed rugede altid i Høresalene. Særligt var Aagesen uudholdelig; intet Menneskeligt kom til Orde, naar han dikterede. Gram var en imødekommende velvillig Personlighed, men neppe stod han paa Katedret før det var, som sagde ogsaa han: Jeg er et Menneske, alt Menneskeligt er mig fremmed."

²⁸ Artiklen er trykt i Erik Reitzel-Nielsen & Carl Popp-Madsen (red.): Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet (1936), s. 115 ff. (s. 231).

virkede inciterende og ikke mindst fordi disse følte, at han med Liv og Sjæl var Lærer, den hellige Ild, der brændte i ham, fængede og gav Genskin ogsaa hos Tilhørerne". Også senere juridiske professorer har efterladt sig langt mere markante spor i studentermiljøet, blandt andet som kollegieeforer. Julius Lassen var f.eks. i en periode efor på Regensen, ligesom den senere professor i ejendomsret W.E. von Eyben i en årrække var det på Egmont Kollegiet.

Også Frederik Vinding Kruse var ifølge Jens Evalds biografi (2005), s. 242 f., særdeles vellidt blandt de studerende, i hvis sociale liv han tog aktiv del. Han har utvivlsomt inspireret mange til selvstændig tænkning i deres praktiske virke.

Om Ussings undervisningsgerning foreligger enkelte kilder, som ikke fremhæver ham for sine pædagogiske evner. I sin nekrolog i Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af universitetets årsfest november 1954, 1. 109 ff. (s. 112), beskriver W.E. v. Eyben Ussing som forelæser med følgende ord:

"Som forelæser ved universitetet hørte han ikke til de mest søgte. Den almindelige student havde vanskeligt ved at følge med i hans forelæsninger. Han benyttede sig også der af sin knappe stil. Inden tilhørerne fuldt ud havde forstået, hvad der var sagt, var Ussing gået videre i sin forelæsning. Hvert ord var overvejet, og kunne man følge med, var udbyttet for tilhøreren stort. Ussing holdt ofte øvelser med en mindre kreds. Uanset at deltagernes indlæg måtte forekomme Ussing meget ubehjælpomme, gjorde han, hvad han kunne for at opmuntre til at fortsætte de selvstændige studier."²⁹

Der er ingen tvivl om, at den sympatiske relation mellem universitetslæreren og de studerende ikke alene kan have positive pædagogiske virkninger, men også betydning for rekruttering af nyt talent: Studenter, der møder en passioneret underviser, vil ved at dele denne passion få en særlig nøgle til at forstå de kritiske elementer af et vanskeligt emne. En favnende stil vil dermed kunne tiltrække flere unge forskertalenter og rumme en slags "markedsføring" af det akademiske arbejde – navnlig i perioder, hvor det offentlige stiller righoldige midler til rådighed for forskeruddannelserne.

I et langt tidsperspektiv må man dog nok erkende, at den slags markedsføring ikke i sig selv sikrer rekrutteringen af fremtidigt talent. Opgaven består i at finde det rette talent og udvikle og fastholde det. Denne opgave er formentlig vanskeligere i dag end tidligere pga. det store løngab mellem universitetslønningerne og indtægterne på størstedelen af det øvrige arbejdsmarked for dygtige jurister.

²⁹ Se tilsvarende Illums beskrivelse af Ussing i forordet til O.A. Borum m.fl. (red.): Festskrift til professor, dr.juris Henry Ussing (1951), s. 4: "Hans Forelæsninger har været blændende og inspirerende, men kun for de faa". Gomard fortalte mig engang, at Ussing havde kommenteret på Gomards "underholdende" forelæsningsstil – en stil, som Ussing tydeligvis ikke selv fandt nødvendig.

Erfaringen viser, at det rigtige talent ofte vil vise sig, uanset sådanne forsøg på markedsføring. I en samtale med Gomard kort før hans død spurgte jeg, hvordan han egentlig havde fået idéen til at skrive sin disputats. Hertil forklarede han, hvordan han i sin tid selv havde opsøgt Ussing i dennes hjem i Ordrup for at høre, hvordan han skulle gå frem, hvis han ønskede en karriere på universitetet. Det havde ført til et par samtaler, som bl.a. fik Gomard til at gå i gang med sin disputats. På grund af Ussings død i 1954 blev dialogen kun kort. Men mere skulle der ikke til.

6. Afsluttende refleksioner

Som disse bemærkninger viser, beror retsvidenskabelig gennemslagskraft på mange andre faktorer end de rent videnskabelige. Selv det mest gennemtænkte videnskabelige produkt skal lanceres, markedsføres og holdes ved lige, hvis det skal få gennemslagskraft. Det sker mest effektivt ved at forædle og nuancere det i lærebøger, der løbende opdateres med nye udgaver i takt med udviklingen i teori og praksis. Men også ved, at den juridiske forfatter personligt gør sig gældende som en aktiv skikkelse i de akademiske miljøer og – hvor det er relevant – i retssystemet.

Anders Sandøe Ørsted er det ultimative eksempel på, hvor forskelligt en stærkt tænkende jurist kan gøre sig gældende. Som nærmere udviklet af Ditlev Tamm³⁰ anses han i kraft af sine litterære bidrag i dag som selve grundlæggeren af dansk retsvidenskab. Men danskerne Julius Lassen og Henry Ussing har haft en tilsvarende betydning for opbygningen af nutidens obligationsret, ligesom eksempelvis svenskerne Tore Almén og Jan Hellner har haft i Sverige.

En måske nedslående erkendelse er, at de kvalitetskriterier, som retsvidenskabens søger at fastholde gennem bedømmelser og interne debatter mv. om enkelte fund og resultater, ikke altid rækker til at skabe gennemslagskraft. Respekten for den enkelte forsker spiller nemlig en mindst ligeså stor rolle. Talrige er de videnskabelige afhandlinger fra unge forskere, som har fremlagt nye og tankevækkende teser, men som aldrig har fulgt deres forfatterskaber op og derfor er hensyngnet i glemslen. Tankevækkende er det også, at der utvivlsomt findes talrige litterære udsagn fra mere modne forskere, der uden en tilsvarende videnskabelig kvalitet har opnået en uforholdsmæssigt stor gennemslagskraft – alene i kraft af allerede opnået anseelse.

³⁰ Ditlev Tamm: Fra "lovkyndighed" til "retsvidenskab": studier over betydningen af fremmed ret for Anders Sandøe Ørsteds privatretlige forfatterskab (1976).

